

Jaan Tõnisson ja Pjotr Stolõpin

Toomas Karjahärm*

Arupärimistest Riigiduumas

Venemaa impeeriumi 1906. aasta põhiseaduse järgi oli konstitutsioonilise dualistliku monarhia iseloomulik joon kõrgema täidesaatva võimu allumine monarhile (määras valitsuse liikmed, kes olid tema ees vastutavad), aga mitte Riigiduumast ja Riiginõukogust koosnevale parlamendile.¹ Seetõttu oli liberaalse opositsiooni üks peamisi nõudmisi kogu parlamentaarsel ajajärgul (1906–1917) duuma ees vastutava valitsuse moodustamine, täidesaatva võimu allutamine seadusandlikule. Parlamendi võimalused valitsuse tegevust mõjutada ja kontrollida olid üsna piiratud. See puudutas peamiselt valitsuse esitatud seadusprojektide menetlemist ja riigieelarve voteerimist u. 60% ulatuses. Valitsuse survestamise tõhusam vahend olid arupärimised (*запрос*) ministritele nende alluvate ametkondade „ebaseaduspärase“ (*незаконномерный*) tegevuse kohta, mis ülemkojas Riiginõukogus arutamist ja keisri kinnitamist ei vajanud. Nagu seaduseprojekti esitamisel oli ka arupärimise avalduse duumale esitamiseks vaja 30 duumaliikme allkirja.² Arupärimise esitamise konkreetsele ministrile või peavalitsejale otsustas duuma üldkoosolek lihthäälteenamusega; vastama pidi kuu aja jooksul. Süüdistused valitsuse aadressil olid liberaalse ja pahempoolse avalikkuse huvi keskpunktis, nende arutamist duumaistungitel, mis mõnikord tõrjus kõrvale seadusandliku tegevuse, kajastasid nii pealinna suured kui ka provintsi väikesed ajalehed. Ja kuigi parlamendil polnud õiguslikke ega materiaalseid tingimusi iseseisvalt asju uurida ja valitsuse liikmeid vastutusele võtta ning osa arupärimisi jäi üldse vastuseta, ei soovinud kõrged ametnikud duuma ja ühiskonna kriitikatule alla sattuda.

Duuma esimene koosseis („rahva viha duuma“, esimees professor Sergei Muromtsev) pidas Peterburis Tauria palees 40 istungit ja eksisteeris vaid 72 päeva.³ Selle aja jooksul esitasid duumaliikmed ja valitsus duumale 32 (16+16) seadusprojekti, millest duuma kiitis heaks ainult kaks: surmanuhtluse kaotamise (duumaliikmete esitatud), mille Riiginõukogu tagasi lükkas (ei jõudnud keisri kinnituseni), ja toiduabi viljaikalduse tagajärjel kannatanutele (valitsuse esitatud, duuma muudetud), mis ainsana sai kärbitud kujul seaduseks. Arupärimise avaldusi esitati I duumale tohtu hulk – 391 (sh. umbes 250 valitsuse repressioonide kohta), neist sai tegelikke arupärimisi valitsusele 222, millest ministrid või nende volitatud isikud (tavaliselt asetäitjad – *товарищи*) vastasid 43-le.⁴ Kõik valitsuse liikmete seletused

* Toomas Karjahärm (1944), DSc, toomas.karjaharm@mail.ee

¹ Vysočajše utverždennye Osnovnye Gosudarstvennye Zakony. 23 aprerja 1906. – Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie tret`e, tom XXVI. 1906. Otdelenie I. Sanktpeterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1909, nr. 27805, lk. 456–461. Kodifitseeritud kujul Svod Osnovnyx Gosudarstvennyx Zakonov. Izdanie 1906 goda. – Svod Zakonov Rossijskoj Imperii v pjati knigax. Izdanie neofficial`noe. Pod redakcieju I. Morduxaj-Boltovskogo, sostavili N. Balkanov, S. Vojt`i V. Gercenberg. Kniga pervaja, tom I, čast` I. S.-Peterburg: Dejatel`, 1912, lk. 1–26.

² Vysočajše utverždennoe Učreždenie Gosudarstvennoj Dumy. 20 fevralja 1906. – Polnoe Sobranie Zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie tret`e, tom XXVI. 1906. Otdelenie I. Sanktpeterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1909, nr. 27424, lk. 150–154.

³ 27. aprillist kuni 8. juulini 1906.

⁴ K. Solovjov, V. Šelohaev. Istorija dejatel`nosti pervyx gosudarstvennyx dum dorevoljucionnoj Rossii: sravnitel`nyj analiz tradicij pravotvorčestva. Moskva: Izdanie Gosudarstvennoj Dumy, 2013, lk. 224. A. Demini andmetel vastasid ministrid 58 arupärimisele. II duumale esitati ainult 37 arupärimise avaldust (neist sai 11 arupärimist), kuna leiti, et arupärimised pole küllalt efektiivsed.

Riigiduumaa istungite saal Tauria palees Peterburis vürst Kolokovtsevi kõne ajal 5. dets. 1912. Repro

tunnistati üleminekuvormelites radikaalse duumaenamuse poolt I duumas ebarahuldavaks. Balti-teemalisi arupärimise avaldusi esitati 1906. aasta mais-juunis duumale kokku 10, mis kõik suunati pea-, sõja-, sise- või justiitsministrile, kes vastasid neist kaheksale. Arupärimiste temaatika duumades oli mitmekesine, kuid I ja II duumas domineeris valitsuse repressiivsete meetmete hukkamõist. Kõik Balti-teemalsed arupärimised I duumas puudutasid karistussalkade tegevust, sõjakohtu surmaotsuseid, vangide piinamist ja arreteerimisi, mida arupärijad pidasid ebaseaduslikuks, võimud aga seaduslikuks.

Pjotr Stolõpin

Pjotr Arkadjevitš Stolõpin (1862–1911) oli poolparlamentaarsete-poolisevalitsusliku duumamonarhia ajajärgu keskne kuju, kelle „suurte reformide“ ja repressioonide poliitika sisu ja tähenduse üle impeeriumi käekäigule arutletakse tänaseni. Teda on peetud koguni liberaalseks bürokraadiks, kes revolutsiooni alt tahtis lüüa revolutsiooniga (reformidega) ülalt. Stolõpini riigimehe karjäär oli ülimalt kiire. Ambitsioonikas ja energiline Saraatovi kuberner sai Pjotr Durnovo asemel siseministriks 26. aprillil 1906, s. o. üks päev enne I duuma kokkutulekut. Duuma laialisaatmise päeval 8. juulil 1906 määras keiser ta Ministrite Nõukogu esimeheks (jäi edasi ka siseministriks), kes sai tuntuks külakogukonna likvideerimist ja eraomandit soosiva agrarpoliitika, karmide repressioonide ja sõjaväljakohtute juurutamise (võllas – „stolõpini kaelasid“), poolakate vastaste meetmete (nn. läänesevastuse sisseadmine rahvuslike – poola ja vene – valimiskuriatega impeeriumi läänekubermangudes), Soome autonoomia kitsendamise ja tagurliku 1907. aasta 3. juuni pöörde organiseerijana. Stolõpini lennuka visiooni järgi pidi „suurte vapustuste“ asemele tulema tähtsuselt grandioosne „suur Venemaa“ (*Великая Россия*). Erinevalt oma eelkäijatest tegi ta valitsuse poliitika avalikuks, mis oli täiesti uus nähtus Venemaa sisepoliitikas. Veendunud monarhistina oli ta keisrile („ajaloolisele võimule“) truu, kuid taotles kompromissi seadusandlike asutustega.⁵ Seda küll üksnes tema enda dikteeritud tingimustel, mis eeldas nõustumist valitsuse kur-

⁵ Kuluaarides nimetas Stolõpin end „veendunud konstitutsionalistikks“.

I Riigiduuma liige Jaan Tõnisson. Repro

saadikut, tegelikult valiti neid 499.⁷ Kolmest Balti kubermangust valiti I duumasse 11 liiget: 5 lätlast, 4 eestlast, 1 juut, 1 venelane.⁸ Neist 9 oli kõrgharidusega, sh. 8 juristi. Postimehe toimetaja ja väljaandja J. Tõnisson valiti duumasse Liivimaa kubermangu valdade (peamiselt eestlased ja lätlased) esindajana. Duumas kuulus ta koos teiste Balti kubermangudest valitud saadikutega kadettide fraktsiooni ja autonomistide gruppi, kus üritas organiseerida Balti autonomistide-föderalistide rühma; valiti keisrile duuma-aadressi koostamise komisjoni, duumaliikmete volituste kontrollimise korra ja kodukorra väljatöötamise komisjoni ning agrar komisjoni. Ta kirjutas alla kadettide algatatud seadusprojektidele kodanike võrdsusest ja südametunnistuse vabadusest ning 11 arupärimise avaldusele. Duumatribüünilt kõneles ta kümme korda mitmesugustel aktuaalsetel teemadel, puudutades Balti asjade kõrval ka Vene riigi üldisi probleeme.⁹ Ta kritiseeris teravalt bürokraatlikku režiimi ja valitsuse tegevust, öeldes, et „võimu esindajad viivad riigi hävinguni, avaliku ülestõusuni“.¹⁰ Reformide kavandamisel pidas ta vajalikuks kohalike iseärasuste arvestamist. Ta ei pooldanud kadettide ja trudovike agraarprojekte, eramaade sundvõõrandamise, natsionaliseerimise, sotsialiseerimise, riigi (rahva) maatagavara loomise ja tarbe- või töönormi järgi talupoegadele maa jagamise ideid.

⁶ [P. A. Stolypin] Izbrannye vystuplenija P. A. Stolypina v Gosudarstvennoj dume i Gosudarstvennom sovete. 1906–1911 gody. Pod obščej redakciej S. Naroškina. Moskva: Izdanie Gosudarstvennoj Dumy, 2012, lk. 26–27, 35.

⁷ V. Demin. Gosudarstvennaja дума Rossii (1906–1917): mexanizm funkcionirovanija. Pod redakciej V. Šeloxaeva. Moskva: ROSSPËN, 1996, lk. 12, 37.

⁸ Duumavalimistest Eestis vt. T. Karjahärm. Ida ja Lääne vahel. Eesti-vene suhted 1850–1917. Toim. A. Mälk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998, lk. 135–142, 382, 385.

⁹ Gosudarstvennaja дума. Ukazatel' k stenografičeskim otčetam. 1906 god. Sessija pervaja. Zasedanija 1–38 (27 aprill – 4 juulja 1906. g). S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1907, lk. 120.

¹⁰ Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie otčety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II. Zasedanija 19–38 (s 1 ijunya po 4 ijulja). S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1906, lk. 907.

signa. Duumas esines ta 31 korda, Riiginõukogus 17 korda, osales teravates debattides ja vastas arupärimistele. „Uuendatud riigikorra“ sisseseadmisel ei põrganud ta tagasi põhiseaduse süstemaatilisest rikkumisest ja erakorralise seadusandluse (keisri dekreedid põhiseaduse art. 87 alusel) laialdasest kasutamisest, millega kutsus esile duuma ja avalikkuse sügava ja kestva pahameele.

Balti kubermangudes paelus Stolõpini tähelepanu rahvarahutuste suur ulatus Lätis ja Eestis, eriti mõisate põletamine. Ta oli mittevanelaste autonoomia vastane ja lubas Balti provintside omavalitsust reformida „üldistel alustel“, pidades silmas vene elanikkonna „eriliste huvide arvestamist“.⁶ III duumas vihjas ta vajadusele moodustada rahvuslikud valimiskuriad ka Balti kraisis, kuid selle idee lükkasid sealt valitud duumasaadikud, sh. baltisakslased, tagasi.

Jaan Tõnisson duumas

1905.–1906. aasta valimisseaduste järgi pidi Riigiduuma esimeses koosseisus olema 524

Tõnisson siseministrite juures

Tõnisson pidas oma kohuseks kaitsta eesti rahva huvisid kõrgemates sfäärides vene ametnike ja baltisaksa juhtivate tegelaste ees. Tal oli kontakte kohalike kuberneride (Mihhail Paškov, Nikolai Zvegintsov), tsensorite, politsei- ja kooliametnikega, rüütelkonna ja omavalitsuse juhtidega. Eriti elavaks muutus seda laadi suhtlemine 1905. aastast, kui Tõnisson läkitas kõrgemale poole rea kaebusi kohalike ametnike, peamiselt tsensorite ja koosolekuid keelavate politseiülemate „omavoli“ kohta.

1905. aasta jõulude ajal käis eestlaste delegatsioon (J. Tõnisson, Heinrich Luht ja Konstantin Konik) Peterburis siseminister Pjotr Durnovo jutul ja andis üle rahvaesindajate kongressi otsused. Tõnissoni elulookirjutaja Jaan Roos märgib, et üle anti ka aulakoosoleku resolutsioonid.¹¹ Durnovo suhtus esitatud otsustesse vaenulikult ja teatas, et mässulise liikumise mahasurumiseks tahab valitsus kõige karmimad abinõud tarvitusele võtta. Tõnisson seletas, et seaduslikult valitsuse loal korraldatud kongress (luba anti talle) mõjunud rahustavalt rahva meeleolule ja Bürgermüsse koosoleku nõudmised polnud liialdatud. Lahkemalt võttis saatkonna vastu haridusminister krahv Ivan Tolstoi, kes Postimehe järgi pidanud võimalikuks emakeelset õpetust rahvakoolis.¹² 1906. aasta jaanuaris koostas Tõnisson karistussalkade jõhkra tegevuse vastu protestikirja, mis 25 Tartu eesti tegelase allkirjaga ilmus Peterburi mõjukates vene lehtedes.¹³ Protestikirja autorid olid sunnitud kirjutama õienduse, kuid teave Balti provintside veristest sündmustest oli juba laiemalt levinud.

21. juunil 1906 käisid duumaliikmed J. Kreicbergs ja J. Tõnisson siseminister Pjotr Stolõpini juures palumas sõjaseisukorra kaotamist, kuna olukord on nende väitel rahulik ja sõjaseadus ainult aitab revolutsioonile kaasa. Ajakirjanduse andmeil ütles Stolõpin, et ta „peab hoolitsema rahu ja korra eest“.¹⁴ Sõjaseisukorra kaotamist taotlesid veidi varem, 15. aprillil 1906 ka duumaliikmed Pavel Paptšinski ja Karl Hellat Ministrite Nõukogu esimehele krahv Sergei Wittele saadetud telegrammis.¹⁵

Viiburi üleskutsele allakirjutamise tagajärjed ei lasknud Tõnissonil end kaua oodata. Juba enne kohtuotsust sunniti ta 4. oktoobril 1906 Postimehe vastutava toimetaja kohalt lahkuma. Asemele tuli Jaani vend Jüri ja lehe sisu muutus vähe. II duuma laialisaatmisele ja 1907. aasta 3. juuni pöördele reageeris ta väga teravalt. Juhtkirjas „Politiilised õigused kadunud!?“ süüdistas ta valitsust, esmajoones Stolõpinit Läänemere maade põlisrahvastelt poliitiliste õiguste äravõtmises „ühel hoobil“, surudes neid käputäie saksa mõisnike meelevalle alla.¹⁷ 30. juunil 1907 sulges kindralkuberner Möller-Zakomelski sõjaseaduse kehtivuse ajaks Postimehe.¹⁸ Põhjendus on kirjas tema ametkonna tegevuse ülevaates aastaist 1905–1908:

¹¹ J. Roos. Jaan Tõnissoni elukäik. – Jaan Tõnisson töös ja võitluses. Koguteos tema seitsmekümnenda sünnipäeva puhul. Toimetuse esimees H. Kruus, toim. J. Roos. Tartu: Koguteose „Jaan Tõnisson“ komitee, 1938, lk. 60.

¹² K. Konik. Bürgermüsse rahvaasemikkude-koosoleku otsustega Peterburis. – Tartu haritlaste protest-telegramm. – Punased aastad. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis, I. Toim. H. Kruus. (1905. Aasta Seltsi Toimetised II:1.) Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932, lk. 111.

¹³ Kohalikud sõnumid. – Postimees, 31.12.1905.

¹⁴ Kohalikud sõnumid. Eesti haritlaste protest päälinna lehtedes. – Postimees, 20.01.1906; Kohalikud sõnumid. Päälinna lehed ja kodumaa olud. – Postimees, 27.01.1906; A. Jürgenstein. Minu mälestused, II. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus, 1927, lk. 11–18; M. Aitsam. 1905. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. Toim. T. Hiio, K. Lepist. Tartu: Ilmamaa, 2011, lk. 153–154; K. Aru. Jaan Tõnisson – rahvajuh ja riigivanem, 1. Toim. K. Tafenau, H. Tamman. Tartu: Rahvusarhiiv, 2019, lk. 259–260.

¹⁵ Iz pribaltijskoj pečati. – Revel'skie Izvestija, 3.07.1906. (Läti ajalehe Balss refereering.)

¹⁶ Gorodskoj dnevnik. Papčinski, Gellat. Telegramma na imja grafa Vitte. – Revel'skie Izvestija, 18.04.1906.

¹⁷ J. Tõnisson. Politiilised õigused kadunud!? – Postimees, 5.06.1907.

¹⁸ Postimees hakkas taas ilmuma 15.09.1908.

kuid karistus jäi kehtima. Peaminister lubanud, et pärisrahvaste loomulikku arengut valitsus ei takista.²¹ See oli tühi lubadus, sest nii enne kui ka pärast seda episoodi kavandas valitsus mitmesuguseid uusi venestuslikke meetmeid vene mõju ja kohaloleku suurendamiseks Balti krais. Nii kirjutas Stolõpin 10. veebruaril 1908 ministritele ja peavalitsejatele ette komplekteerida Balti krai riigiametnike kohad „valdavalt vene päritolu isikutega“.²²

Arupärimine Stolõpinile

8. juunil 1906 esitati duumale 34 duumaliikme kiire arupärimise avaldus „Karistussalkade tegevus Balti krais“ arupärimise esitamiseks siseministrile, mis sai numbriks 151 (dok. 4.3.).²³ Selle koostamise ja esitamise algatajad olid Jaan Tõnisson²⁴ ja Oskar Rütli; Balti krai 11 saadikust kirjutas avaldusele alla 9 (Jaan Tõnisson, Oskar Rütli, Kärli Ozoliņš, Arvīds Brēmers, Jānis Kreicbergs, Frīdrihs Grosvalds, Jānis Čakste, August Lubi, Nison Katzenelson,²⁵ lisaks tollal Vitebski kubermangu kuulunud Latgalest valitud saadik katoliku usu preester Francis Trasuns). Kõnealust eesti duumaliikmete algatatud arupärimist toetas lätlaste kõrval ka 5 leedulast Kovno, Vilno ja Suwałki kubermangust, samuti mõned Ukrainast ja Valgevenest valitud saadikud. Fraktsioonide järgi oli allakirjutanuist kadette 29 (sh. 3 moslemit), trudovikke 3, demokraatlikke reformaatoreid 1, parteituid 1. Tõnissoni ja Rütli algatud avalduse juhtmõte oli vabanemine sõjaseisukorrast Eestimaal ja Põhja-Liivimaal, kuna seal pole avaldajate sõnul 1906. aastal mingeid rahutusi olnud ja süüdlaste otsimisel kannatavad täiesti süütud inimesed.

Arupärimise tutvustamiseks võttis 9. juunil lühidalt sõna Tõnisson, kes rääkis karistussalkade ülemate ähvardustest trahvida 3000 rublaga või panna kolmeks kuuks vangi talupojad, kes ei tasu makse 15. juuniks.²⁶ 12. juunil 1906 pidas ta üldkoosolekul pikema teemakohase kõne, milles ütles, et „Läänemere krai kannatab [valitsuse] hirmsa terrori all“ (vt. lisatud dokument).²⁷ Rohkem kõnelejaid ei olnud ja samas tehti otsus tunnistada arupärimine kiireks ning esitada siseminister Stolõpinile.²⁸

Oma kõnes, nagu ka teistes avalikes esinemistes, tõmbas Tõnisson selge piiri revolutsioonilise vägivalda pooldajate, s. o. peamiselt sotsialistide ja liberaalide vahele, sest viimased võitlevad eranditult seaduse ja õiguse alusel. See oli Postimehe ja Eesti Rahvameelse Eduerakonna kindel poliitiline peajoon. Tõnissoni kõne juhtmõte oli paljastada ja peatada tagurlikke jõude, kes provotseerivad rahutusi Balti provintssides. Eriti tähelepanuväärne on asjaolu, et ta juhtis impeeriumi avalikkuse tähelepanu „reaktsiooniliste retrograadsete elementide“ – ta mõtles nende all ilmselt baltisaksa ülemkihte – ja administratsiooni (*министерство*) sobingule, kes tõukavad Baltimaade väikerahvaid vägivalda, terrori ja tapmiste teele. Tõnissoni kõnes mainitud talurahvaasjade komissar Vladimirov kandideeris I duuma valijameeste valimistel Pärnus Eduerakonna nimekirjas ja sai kõige rohkem häält – 1589, tema

²¹ Tartu teated. Saatkond pääminister P. A. Stolõpini juures. – Postimees, 26.09.1908; K. Aru. Jaan Tõnisson, lk. 289.

²² Stolõpini tsirkulaari teksti vt. N. Andrejeva. Pribaltijskie nemy i rossijskaja pravitel`stvennaja politika v načale XX veka. Sankt-Peterburg: Mir, 2008, lk. 269–270.

²³ Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie očety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II, lk. 1272–1273. Kommentaare vt. Arupärimine Baltimaa rahustamise asjus. – Vaatleja, 15.06.1906; Arupärimine rõhumiste üle Läänemeremaal. – Postimees, 12.06.1906; Arupärimine rõhumiste üle Baltimaal. – Virulane, 14.06.1906.

²⁴ J. Tõnissoni tegevusest I duumas vt. K. Aru. Jaan Tõnisson, lk. 264–272.

²⁵ Balti kubermangudest I duumasse valitud saadikud kuulusid kadettide fraktsiooni ja autonomistide ühendusse.

²⁶ Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie očety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II, lk. 1206.

²⁷ J. Tõnissoni kõne tekst vt. Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie očety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II, lk. 1265–1267.

²⁸ Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie očety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II, lk. 1267.

Kohalik elanikkond mõistab seda nii, et krai retrograadne ja reaktsiooniline element [baltisaksa ülemkihid] kasutab oma mõju sõjaseisukorra pikendamiseks. Mõisnikud-sakslased korraldasid endile sõjalist kaitset, paigutades sõjaväe eraldi asuvasse mõisatesse.^d Aastakümnete vältel on mõisnikud oma tegudega häälestanud kohalikke elanikke enda vastu. Nad viisid elanikud niikaugele, et möödunud aasta lõpus toimus rahva kirgede purse [mõisate ründamine, rüüstamine ja põletamine]. Kuid nad ei tunnista end süüdi ja veeretavad süü elanikele ning arvavad, et nad kaitsevad nende õiglasid huve sellega, et sõjaseisukord edasi kestab. Nad püüavad selle poole, et suruda rahva rahulolematust maha sõjalise jõuga. Administratsioon [valitsus] nähtavasti lähtub samast seisukohast ja tugevdab viimasel ajal sõjaseisukorda veelgi.^e Kui te lugesite trükitud avaldust, siis nägite, et ohvitserid, kes seisavad eksekutsiooniskade eesotsas, kirjutavad elanikele ette, et need maksaks viivitamatult ära vallamaksude jm. võlad. Riigimaade jt. rentnikele on võlgade tasumise viimaseks tähtajaks 15. juuni [1906], neid ähvardab trahv 3000 rubla või kolmeks kuuks vangipanek. Kuna võlgade tekkimise põhjuseks on rea aastate viljaikaldustest tingitud majanduskriis, siis tähendavad sõjaväevõimude sedalaadi korraldused paljude tuhandete perede ja majapidamiste täielikku laostumist, millel on kohalikule piirkonnale kõige raskemad tagajärjed. Edasi, sõjaväe juhataja Põhja-Liivimaal andis selle aasta 22. mail maakonnaülematele korralduse kutsuda kohalike mõisnike abiga kokku vallakogud ja teha elanikele ettepanek võtta kinni ja anda võimude kätte revolutsioonilises liikumises kahtlustatavad isikud, kusjuures elanikele tuleb seletada, et niisuguste isikute mitteväljaandmise korral satuvad vallakogukonnad hirmsa karistuse alla.

Mida see tähendab, seda võib mõista üksnes see inimene, kes on üle elanud kõik sõjaseisukorra õudused selles kraisis. Need karistused viiakse ellu kõige karmimal viisil. Sellega hävitatakse võib-olla sajad, tuhanded isikud ja perekonnad, hävitatakse nende majanduslik heaolu, viiakse ellu sõjalised eksekutsioonid, ja tulemuseks on arvukas laostunud inimeste klass, kes kahtlemata hakkab kätte maksma neile, keda peab oma laostumise põhjustajaks. Ja siis vallandub hirmus põrandaalune võitlus ja salajane kättemaks ning sagedased tapmised. Sellega sõjaväevõimud ja administratsioon revolutsioneerivad kraid ja kogu elanikkonda, kutsuvad esile need hirmsad poliitilised tapmised, mida administratsiooni esindajad on ise hukka mõistnud; nad ei teadvusta neid allikaid, mis niisuguseid tapmisi esile kutsuvad. Siin rakendatakse niisugust eksekutsiooni viisi, mille järgi vallakogukondadel kästakse süüdlased välja anda. Mida see tähendab? Eestimaa kubermangu ühes paberivabrikus kästi välja anda rahutuste algatajate peamehed. Töölised ütlesid, et neil pole niisuguseid ässitajaid; oli vaid üks inimene [töenäoliselt agitaator], kes seletas neile midagi, kuid töölised andsid oma vajadustest teada asjades, mis puutub nende hirmsasse [majanduslikku] olukorda. Sellele vaatamata nõudsid võimud ässitajate väljaandmist, ja kui mõned töölised keeldusid süüdlaste nimetamisest, siis anti neile ihunuhtlust. Lõpuks sunniti töölisi välja andma täiesti süütuid inimesi. On teisi juhtumeid, kus vallakogukonnad sõjaseisukorra terrori surve all andsid välja justkui süüdlasi, kuid hiljem, kui nad [vallakogukonnad] tundsid end mõnevõrra vabamalt, teatasid nad võimudele, et need isikud pole süüdi. Mõned toodi asumiselt tagasi, kuid kes suudab kokku arvata kõiki neid, kes on süütult kannatanud ja pole ikka veel vabaks saanud. Kujutage endale ette vallakogukondade ja kogu elanikkonna seisundit, kes on sunnitud välja andma oma kaaskondlasi seetõttu, et neid ähvardab peks, vangla ja laostumine. Möödunud aastal tungiti Eestimaa kubermangus kallale mõisniku metskonnale [metsaametnikule]. Vallal kästi süüdlased välja anda või muidu tabab neid karistus. Selle karistuse esimene aste oli vallakogukonnale määratud trahv 3000 rubla, mis nõuti sisse 24 tunni jooksul. Seejärel kästi kõigil taluomanikel tulla vallavalitsusse, et võtta nad seal vahi alla ja näljutada seni, kuni nad annavad süüdlased välja. Talupojad ja vallaomavalitsuse esindajad teatasid, et kallaletungide süüdlased on väljastpoolt tulnud töölised, kes alati olid tülis metsnikuga, kes tegi neile ülekohtu ja solvas; niisiis ei puutu kohalik elanikkond siia. Sellele vaatamata toetasid sõjaväevõimud seda karmi käsku, ja alles siis läksid valla esindajad isiklikult kindralkuberneri [kindralleitnant Vassili Sollogub] juurde Riiga. Sellega õnnestus [eesti] ühiskonnategelaste abiga tühistada see karm abinõu. Sellest hoolimata karistati valla esindajaid veel selle eest, et nad julgesid

välja astuda sõjaväevõimude käskude vastu. Ma võin tuua palju üksikasju, kuid osutan siinkohal vaid mõnele neist. Administratsiooni esindaja vallaomavalitsuse järelevaataja talurahvaasjade komissar [Pärnumaal] Vladimirov kõrvaldati ametist seetõttu, et tema komissarijaoskonnas ei võetud kedagi vastutusele. Komissar Vladimirov teatas Liivimaa kubernerile [Nikolai Zvegintsov], et kedagi pole vastutusele võtta, kuna tema jaoskonnas korrarikumisi polnud. Kuid ikkagi ta tagandati ja meie, kohalike elanike abiga viidi teisele töökohale, ametist vabastamata. 3. kuupäeval saadeti Pärnust (Liivimaa kub.) välja gümnaasiumi õpetaja usuteaduse kandidaat selle eest, et ta julges valimiseelses agitatsioonis toetada eesti progressiivset-demokraatlikku parteid [Eesti Rahvameelne Eduerakond] võitluses baltisaksa konstitutsioonilise partei [Balti Konstitutsiooniline Partei] vastu. Selles valimiseelses agitatsioonis astus kandidaat Nibold julgelt välja meie partei huvide eest, mis toimus seaduse raames. Kuid sõjaväevõimude survele on ta välja saadetud. Balti ääremaa väikesed rahvad, lätlased ja eestlased, võitlesid vähemalt veerand sajandit oma rahvusliku ja kultuurilise olemasolu, majandusliku sotsiaalse vabanemise eest reaktioonilisest feodalismist. Me mõistsime, et väikerahvaste allesjäamine ja jõud peitub eranditult kultuuri, seaduse ja õiguse abinõudes. Oma võitluses hoidume me igasugustest terrori ja omavoli vahenditest. Me astusime niivõrd energiliselt revolutsioonilise terrori vastu, et radikaalsed elemendid [peamiselt sotsialistid] süüdistasid meid kui mustsadalasi^f, sest me ei taganenud oma [liberaalsetest] printsiipidest, vaid jäime neile truuks. Kuid isegi niisugusel kultuuriliste vahenditega peetava võitluse pinnal, nimelt seaduse ja õiguse vahenditega, meid rõhutakse, meid hävitatakse. Ühinenud on kaks võimu: retrograadsed elemendid ja administratsioon. Nende jõudude vastu pole me suutelised võitlema. Kui elanikkond on juba langenud meeleheitesse, siis tuleb võitlus terrori abiga, mitte kultuuriga, vaid tapmistega. Ma küsin, mis põhjusel tõukab praegune valitsus Balti ääremaa rahvaid terrori ja tapmiste teele? Meie, tegutsedes inimsuse nimel seaduse ja õiguse piires, nõuame valitsuse seadusetuse ja omavoli kaotamist Balti krais (*aplauš vasakult*).

^a Tegelikult oli valitsuse repressioonide ohvrite arv suurem Liivimaa lõunaosas ja Kuramaal, s. o. Lätis.

^b 1905. aasta sügistelvel, eriti detsembris oli Eestimaa haaratud ulatuslikest rahutustest.

^c Sõjaseisukord Balti kubermangudes asendati tugevdatud kaitsekorraga (*усиленная охрана*) 26. augustil 1908.

^d Sõjaväeüksusi paigutati mõisatesse sõjaväevõimude poolt mõisnike nõusolekul ja palvel.

^e 1906. aasta veebruarist alates karistusaktsioonide intensiivsus Balti krais langes.

^f Mustsaja all võidi mõelda parem- ja vasakäärmuslasi, terroriste, relvastatud mässajaid, röövlijõuke, mõisnike omakaitset, karistussalku jms., kõiki, kes panevad toime vägivaldseid „hirmutegusid“.

Gosudarstvennaja дума. Stenografičeskie otčety. 1906 god. Sessija pervaja, tom II. Zasedanija 19–38 (s 1 ijunja po 4 ijulja). S.-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1906, lk. 1265–1267. Autori tõlge.